

Fred N. Kerlinger: *Základy výzkumu chování*. Academia Praha, 1972.

Nakladatelství Academia vydalo v roce 1972 knihu Freda N. Kerlingera *Základy výzkumu chování*. Jedná se vlastně o obsáhlou učebnici metod behaviorálního výzkumu, zaměřeného na problémy pedagogiky, psychologie a sociologie. Autor v úvodu poznamenává, že hlavním cílem jeho práce je „pomoci studentům porozumět základní povaze vědeckého přístupu k řešení problémů“. Technická erudice má být podle jeho názoru teprve výsledkem pochopení základní povahy vědeckého výzkumu. Tomu odpovídá i důraz, jaký Kerlinger klade na tzv. přípravné fáze výzkumu, tj. tvorbu hypotéz a výzkumný projekt. Čtenář je studiem knihy veden především k tomu, aby společenské jevy chápal strukturálně, vztahově, aby byl schopen myslet v pojmech množin, variance, pravděpodobnosti.

V první části knihy autor zavede čtenáře do přístupu vědce k problémům, uvádí ho do základního jazyka vědy a výzkumu. Zdůrazňuje systematickost a kontrolovatelnost vědeckého výzkumu. Cenná je zejména přesvědčivost, s níž autor hovoří o nutnosti tvorby hypotéz jakožto mostu mezi teorií a empirickým výzkumem. Podotkneme zde rovnou, že ve většině prací o metodách výzkumu jsme takovou přesvědčivou argumentaci postrádali a že i dnes mnozí pracovníci na poli empirického výzkumu považují hypotézy za jakousi samoučelnou ozdobu výzkumného projektu, s níž v hlavní fázi výzkumu stejně nepracují. První část knihy uzavírá potom objasnění principu náhodnosti a tvorby vzorku (výběru).

Druhá část se zabývá matematickými základy zpracování dat ve výzkumu. Pojednává o množinách a odhalování vztahů mezi sociálními, resp. psychickými jevy pomocí třídění dat a věnuje se otázkám variance (rozptylu).

Logicky vyúsťuje tato část do pojednání o pravděpodobnosti a statistické indukci. Právě v tomto oddílu vystupují do popředí největší klady Kerlingerovy práce: zajímavý a názorný didaktický postup, který vede studenta ke konkrétnímu zvládnutí technik na straně jedné a přesvědčivému teoretickému zdůvodnění použitých postupů na straně druhé. Zejména pro sociology, kteří pracují v oblasti probability snad častěji než psychologové a pedagogové, má smysl zasvěcení do pravděpodobnostní teorie. Podobně má pro sociology zvláštní význam kapitola o neparametrické statistice.

Výzkumnému projektu se autor věnuje ve čtvrté části své knihy. I zde zdůrazňuje zasazení výzkumu do teorie prostřednictvím hypotézy a výzkumný projekt chápe jako pracovní rámec pro její adekvátní ověřování.

Pro sociologickou práci má zvláštní význam rovněž výzkum *ex post facto*, studující proměnné retrospektivně. Kerlinger srovnává tento typ výzkumu s výzkumem experimentálním a právě na tomto srovnání poukazuje na cenu a hranice výzkumu *ex post facto*. Nebezpečná je zejména pružnost, jakou se vyznačují interpretace zjištěných korelací mezi jevy. I zde autor učebnice zdůrazňuje význam hypotéz, v tomto případě jako prevenci proti interpretační libovůli a nabádá, aby „byly ignorovány výsledky kterékoli studie *ex post facto*, ve které není ověřována hypotéza“. Navíc se Kerlinger přimlouvá v případě výzkumu *ex post facto* za ověřování dvou, tj. alternativních hypotéz, tj. každé nezávisle na sobě.

V části, která se zabývá měřením a reliabilitou, musíme zvláště ocenit fakt, že, stejně jako v celé učebnici, autor používá jednoduchých početních příkladů. Také na konci kapitol jsou připojena cvičení s uvedenými výsledky tak, jak je známe např. ze středoškolských učebnic. Příklady užívají většinou čísel mezi 0 a 9, čímž odpadá složitá a zbytečně obsáhlá aritmetika, nezbytná k řešení příkladů, obsahujících v zadání cifry vyšších řádů. I zde se odráží autorova snaha vyhnout se zbytečné číselné zátěži textu, která čtenáře nejen odrazuje, ale také často zamlžuje vlastní sdělované obsahy.

Na rozdíl od jiných autorů textů o empirickém výzkumu chování se Kerlinger spíše až na konci knihy zabývá technikami pozorování a sbírání dat. I zde můžeme pozorovat rezervovanost tohoto metodologa vůči používání popisovaných technik v tom smyslu, že vždy vidí jejich limity a slabiny.

Poslední část, pojednávající o interpretaci dat získaných výzkumem chování, vytváří logický závěr celého díla v tom smyslu, že se zase vrací od empirie k teorii. Práce výzkumného pracovníka nesmí skončit shromážděním dat ani jejich početním zpracováním, jak se často stává, ani jejich prostou analýzou. Teprve interpretace dat, komparace s očekávaním teorie a korekce dosavadní teorie jakožto vlastní smysl empirického šetření jsou konečné a bezpodmínečně nutné fáze behaviorálního výzkumu.

Máme-li tedy na závěr zhodnotit přínos Kerlingerovy knihy *Základy výzkumu chování*, musíme na prvním místě ocenit instruktivnost jeho textu. Knihu chápeme skutečně především jako dobrou učebnici výzkumu. Doporučujeme však čtenářům, aby této učebnice nepoužívali jenom jako příručky, tj. nevybírali z textu jenom jeho návodovou konkrétní část. Neboť jakkoliv obsahuje tato kniha cenné názorné návody, je především učebnicí odborně a teoreticky fundovaného přístupu k výzkumu chování. A zde je na místě zmínit se o přijatelnosti recenzované knihy z hlediska marxistické metodologie. Právě zdůrazňování návaznosti výzkumu chování na teorii, kritika neopozitivistických tendencí a skepse k čistému operacionalismu přibližuje tohoto autora k marxistickému přístupu k výzkumu v sociálních vědách.

Na závěr ještě poznámka o českém vydání této práce: v českém znění jsou poněkud upraveny Kerlingerovy původní odkazy na literaturu. Tj. byly vypuštěny některé nedostupné a — podle uvážení překladatelů — postradatelné literární prameny, které byly nahrazeny publikacemi marxistické metodologie. Tato úprava podle našeho názoru umožní čtenáři, aby — právě na základě komparace s uvedenými doplněnými prameny — mohl dílo F. N. Kerlingera také posoudit, nikoliv jenom přejmout.

Hana Librová

Práce a odpočinek v časovém snímku. (E. Wnuk - Lipiński: *Praca i wypoczynek w budzecie czasu.* Polska Akademia Nauk, Instytut Filozofii i Socjologii, Ossolineum, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1972.)

Plných 289 dní (od září r. 1968 do června r. 1969) trval sběr materiálů u reprezentativního vzorku obyvatel Polska, který shromažďoval údaje k výzkumu časového snímku. Výzkum prováděl polský Hlavní statistický úřad; studie W. Wnuka-Lipińskiego se opírá především o jeho výsledky. Takové jsou údaje, které si čtenář přečte hned v úvodu recenzované knížky a podle nichž si pravděpodobně také předem utvoří představu o tom, co na jejich dalších stránkách nalezne. Tím spíše si podobnou představu utvoří čtenář československý; také u nás totiž v r. 1967 proběhlo „Šetření o využití času domácností“, provedené Federálním statistickým úřadem, a také u nás vydala stejná instituce o dva roky později několik brožur, obsahujících tabulky s průměrnými hodnotami trvání jednotlivých sledovaných aktivit pracovního, vázaného i volného času u různých skupin šetřených obyvatel.¹

Vzájemná konfrontace československé a polské práce na stejné téma dopadá ovšem silně v náš neprospěch. Zatímco u nás jsme byli schopni v přibližně stejně dlouhém časovém odstupu od proběhlého šetření (a jistě ovšem také neblahým vlivem krizového období let 1968–1969) publikovat prakticky jen nekomentované základní údaje s minimem technických vysvětlivek, W. Wnuk-Lipiński došel ve své studii mnohem dál. Nejde jen o to, že prezenci výsledků obohatil o poměrně rozsáhlé pojednání o teoretických a metodologických problémech výzkumu časového snímku (str. 9–78); tato část studie je ostatně vzhledem k celku sice prospěšná, ale na druhé straně do značné míry kompilační a nijak zvlášť objevná. Hlavní pozornost k sobě soustřeďuje především část druhá, totiž vlastní analýza výsledků empirického zkoumání (str. 79–241); domnívám se přitom, že pro naše sociology je poučná nejenom proto, že je zde podstatně hlouběji využito sebraných materiálů, nýbrž navíc i proto, že je jich využíváno způsoby u nás zatím nepříliš často používanými.

Technika časového snímku patří nesporně mezi pracné a nákladné sociologické nástroje; přesto však získáváme jejím prostřednictvím obvykle pouze velmi omezené výsledky. Zdá se dokonce, jako by většina badatelů, používajících této techniky, pokládala výpočet průměrných hodnot trvání jednotlivých činností pro různé skupiny respondentů (a konstatování shod či rozdílů mezi nimi) za její jediný a konečný efekt. W. Wnuk-Lipiński tedy přinejmenším na konkrétním materiálu dokazuje, že tomu tak zdaleka není, že jsou možné ještě další postupy při zhodnocení výsledků časového snímku a že nadto obvyklý výpočet průměrných hodnot trvání jednotlivých činností skrývá v sobě i mnohé často neuvědomované problémy.

¹ Šetření o využití času domácností v roce 1967. Díl 1. a 2. Federální statistický úřad. Vydáno v řadě Československá statistika, skupina B. Praha, 1969.